

HERINNERINGSCULTUUR

Preek, gehouden voor de Remonstrantse Gemeente Eindhoven op 28 mei 2017

Schrifttekst: Joh. 16, 4-15

De herinnering en het geheugen zijn soms een belangrijke bron van conflicten. Vooral als ik het gevoel heb, dat mij in het verleden tekort is gedaan en dat ik dus de nodige rekeningen te vereffenen en de nodige appeltjes te schillen heb, is de herinnering brandbaar en explosief materiaal. Tenzij u uit een zeer harmonieus milieu komt, zult u dit wel herkennen van familiefeesten – of anders wel uit romans, films of televisieseries. Mede dankzij de alcohol kan het oprakelen van herinneringen dan ontaarden en verwijten en hoog oplopende ruzies. Ruzies over de privileges van de ene zus tegenover de andere broer en over ongelijk verdeelde liefde, kansen en materiële goederen. De ruzie kan gaan niet zelden vervolgens over zichzelf. Er wordt gebekvecht over de vraag of de feitelijke weergave wel klopt of over de vraag of er niet wordt overdreven.

De gemoederen lopen dan hoog op. Als mijn herinnering niet serieus wordt genomen of zelfs wordt betwist, als mij wordt gezegd dat het allemaal wel meeviel en dat ik het boek van het verleden moet sluiten: dan kan dat nog eens als extra kwetsend worden ervaren. De herinnering is immers een stuk van mezelf, van mijn identiteit, ze maakt uit wie ik ben en wie aan mijn herinnering komt, komt aan mijzelf, amputeert mij. Dit kan tot langdurige verwijdering leiden.

Op collectief niveau krijgt dit alles navenant een extra lading. Ontkenning of betwisting, bagatellisering en relativisering van herinneringen wordt ervaren als een frontale aanval, als groot onrecht, als een schepje bovenop het toch al geleden onrecht uit het verleden. Daarom hebben we zo'n grote afschuw van degenen die de misdrijven van het Derde Rijk in twijfel trekken en daarom ligt het gesprek over het slavernijverleden of over de Armeense volkerenmoord zo gevoelig. Het komt binnen de kortste keren in de sfeer van verwijten: verwijten dat slachtoffers zaken overdrijven, rancuneus blijven of het verleden als bron van inkomsten zien enerzijds en verwijten dat daders de waarheid uit de weg gaan en geen rekenschap willen afleggen anderzijds – en van alles daartussen in.

Dat herinnering vraagt om een behoedzame omgang ermee, is een belangrijk inzicht in de bijbel en de daarop geënte Joodse en christelijke traditie. De bijbel en de traditie zijn niet alleen een vorm van herinnering – ze zijn ook een pleidooi vóór die herinnering en een vorm van verzet tegen het vergeten. De verhalen over slavernij, ballingschap en marteldood lijken vooral te zijn ontstaan als een vorm van verzet tegen het vergeten: tegen het vergeten van onrecht en onderdrukking, van monddood maken en dood folteren. Natuurlijk wordt er ook aan toegevoegd, dat onrecht en onderdrukking niet het laatste woord hebben. Er is ook uittocht, terugkeer en opstanding. De herinnering daaraan houdt de hoop levend en het vertrouwen in de toekomst.

Maar zelfs als deze ervaringen van redding er niet waren geweest, zou herinnering nog een bevrijdende en reddende werking hebben. Juist het vertellen van verhalen en het zingen van liederen, het gedenken en vieren van het verleden in oude, stugge gebaren en rituelen: juist dat is een levend houden van datgene wat anders door het verleden dreigt te worden verzwolgen. Vergetelheid is immers de tweede dood – en zo is herinnering het uit de dood doen opstaan van datgene wat hopeloos verloren leek te zijn. Vandaar bijvoorbeeld het belang van de herinneringscultuur, die in ons land zijn hoogtepunt vindt op 4 mei.

Dat die herinnering een eigen, reddende kracht heeft, die bergen kan verzetten en die onverwoestbaar is, die ons uitdaagt om kleur te bekennen en te getuigen voor het weggemoffelde: dit wordt uitgedrukt in het beeld van de heilige geest: de geest die recht doet aan het verleden en de slachtoffers in het gelijkstelt. De geest die ons het recht en de plicht geeft om te oordelen over het verleden – en ook over onszelf als wijzelf aan de verkeerde kant hebben gestaan - zonder dat we ons de ogen ervoor sluiten of dat verleden met mantels der liefde bedekken. Misschien is dat bedoeld met die raadselachtige woorden van Johannes, dat de geest aan het licht zal brengen wat zonde, oordeel en gerechtigheid is. Dat hierna ook verzoening mogelijk is: ook dat is het werk van de geest. Vanuit een recht doen aan het verleden, niet eerder, is het mogelijk om in het heden te gaan staan en de toekomst in te kijken. Maar dat is dan ook mogelijk.

Amen